

Toekomstbehendig onderwijs?

Het belang van eigenaarschap voor het eigen leerproces van leerlingen

De wereld om ons heen verandert snel. We zijn beland in de zogenoemde vierde revolutie. Onze samenleving ontwikkelt zich naar een digitale samenleving. We onderwijzen leerlingen nu voor een toekomst die we niet kennen. We bereiden leerlingen voor op beroepen waarvan we niet zeker weten of deze straks nog bestaan.

In augustus 2017 verscheen het rapport 'Het voorbereiden van leerlingen op (nog) niet bestaande banen' van Kirschner (2017). Hij stelt dat de digitale economie geen utopie is maar de realiteit.

Er komen nieuwe, nu nog niet bestaande banen bij. Er komen nieuwe vormen van samenwerking. Er komen tal van nieuwe technologische ontwikkelingen. Voor het onderwijs betekent dit dat je leerlingen kennis en vaardigheden zal moeten leren, waarmee ze optimaal kunnen functioneren in de digitale maatschappij (2017, p. 9). In dit artikel bespreken we de ontwikkelingen die nu in het onderwijs plaatsvinden en het belang van eigenaarschap voor het eigen leerproces van leerlingen als eerste stap naar toekomstbestendig onderwijs. Wat betekent eigenaarschap van leerlingen precies? Wat vraagt dit van leerlingen en van scholen en onderwijsmedewerkers?

VOORBEREIDEN OP NOG NIET BESTAANDE BANEN

Er zijn verschillende onderzoeken en adviezen verschenen die tot dezelfde conclusie komen als Kirschner. We zullen leerlingen voldoende kennis en vaardigheden moeten bieden voor het kunnen leven, werken en deelnemen aan de digitale maatschappij. Maar er is geen eenduidigheid over welke kennis en welke vaardigheden dan noodzakelijk zijn. Vaak wordt hier het begrip *21th century skills* genoemd. Volgens Kirschner zijn *21th century skills* niet duidelijk, noch eenduidig beschreven en veranderen deze kennis en vaardigheden steeds qua inhoud. Voor een groot deel zijn het vaardigheden die in de twintigste en zelfs negentiende eeuw ook noodzakelijk waren. Echt onderscheidend zijn volgens Kirschner met name de digitale vaardigheden. Het grote verschil is de enorme toename van beschikbare, al dan niet betrouwbare informatie. Dat vraagt van mensen dat zij over goede informatievaardigheden beschikken en beschikken over vaardigheden om je blijvend te ontwikkelen (zelfgestuurd leren). Hij pleit ervoor om te spreken over het tot stand brengen van toekomstbestendig leren (Kirschner, p. 20).

TOEKOMSTBESTENDIG LEREN

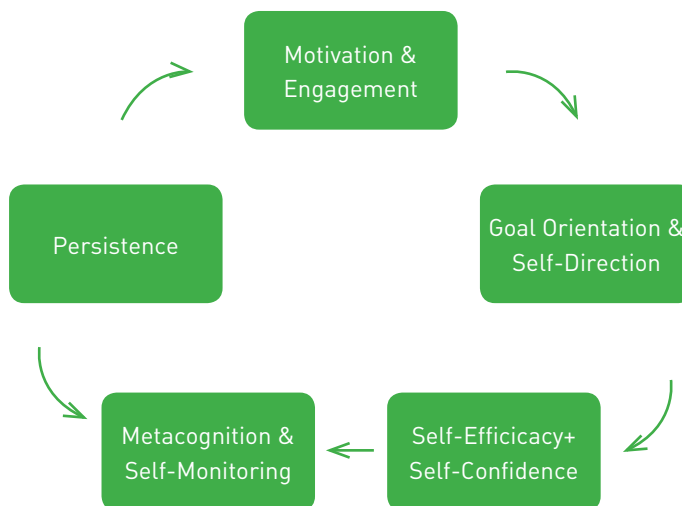
Volgens Van der Molen (Kirschner, 2017, p. 20) houdt toekomstbestendig leren in dat: "de school die ingrediënten aandraagt die nodig zijn om onze kinderen en jongeren te voeden met de vaardigheden, houdingen en inzichten die hen helpen om zich goed te ontwikkelen en in de toekomst adequaat te functioneren in onze snel veranderende wereld. De kunst is, om onze kinderen voor te bereiden op een nu nog deels onbekende toekomst waarin zij, zoals het er nu naar uitziet, in ieder geval met steeds meer nieuwe technologie en informatie zullen moeten omgaan, waar zij in een veranderende arbeidsmarkt flexibel en creatief moeten kunnen functioneren en waar zij zullen samenleven en werken met steeds meer mensen vanuit de hele wereld en vanuit verschillende culturen. Een dergelijk perspectief houdt volgens mij in dat we hen voeden met zowel basiskennis en kernvaardigheden als met de vaardigheden, houdingen, motivaties en zelfbeelden die zij nodig hebben om zelf een leven lang te blijven leren en hun eigen talenten op een bestendige manier te ontwikkelen. Belangrijke specifieke vaardigheden zijn dan: het leren doorgronden van complexe vraagstukken, daarvoor creatieve oplossingen bedenken en reflecteren op het eigen leren (hogere-orde denkvaardigheden, onderzoek- en ontwerpvaardigheden en metacognitieve vaardigheden). Ook zouden jongeren moeten beschikken over positieve houdingen ten aanzien van het stellen van nieuwsgierige of kritische vragen of het bedenken van alternatieve oplossingen en de positieve wil tot samenwerken (een eigen nieuwsgierige 'willen-weten' houding, een onafhankelijke en probleemoplossende denkhouding en een samenwerk-houding). Daarnaast is het belangrijk dat leerlingen beschikken over een positief zelfbeeld ten aanzien van de eigen groei en talentontwikkeling (zelfvertrouwen en zelfinzicht en een positieve perceptie van de eigen ontwikkelingspotentie). En tot slot is het van belang dat leerlingen beschikken over de juiste leermotivaties (zowel meer intrinsieke ►

'willen-kunnen' motivaties als meer extrinsieke prestatiegerichte motivaties)." In het boek 'Leren voor morgen, uitdagingen voor het onderwijs' wordt uitgebreid ingegaan op het centraal stellen van het leren van leerlingen (Ros, Lieskamp, & Heldens, 2017). In dit artikel richten we ons met name op het versterken van het eigenaarschap over het eigen leerproces.

EIGENAARSCHAP OVER HET EIGEN LEERPROCES

Een belangrijke stap naar toekomstbestendig onderwijs is leerlingen de mogelijkheid te geven meer verantwoordelijkheid te nemen voor het eigen leerproces. In het onderwijs is nu nog steeds gangbaar dat de methode 'voorschrijft' en de leerling en de leraar deze methode volgen. De leerling heeft daarbij een passieve, ontvangende rol. Het geven van autonomie speelt een sleutelrol bij het ontwikkelen van eigenaarschap bij leerlingen en bij leraren. Eigenaarschap van leerlingen over het eigen leerproces is de mate waarin leerlingen zelf verantwoordelijkheid nemen voor het eigen leerproces. Eigenaarschap is direct gerelateerd aan de mate waarin de leerling actief betrokken is bij het construeren van het eigen leerproces (*learner agency*). We hebben het dan over de motivatie, het zelfconcept, eigen overtuigingen en de mate van zelfregulatie. Deze vier factoren bepalen of en hoe een leerling de verantwoordelijkheid kan nemen voor het eigen leerproces (Klein Hulse & Berg van den, 2017). Eigenaarschap van het eigen leren is een complex begrip. Het begrip staat niet op zichzelf, maar is gerelateerd aan andere thema's. Het model van Conley en French (Klein Hulse & Berg van den, 2017) helpt om een goed beeld te krijgen wat eigenaarschap van leerlingen daadwerkelijk inhoudt. In de volgende paragraaf werk ik de verschillende factoren kort uit en gebruik daarbij de Nederlandse benamingen van de verschillende factoren.

MOTIVATIE EN BETROKKENHEID

Startpunt voor het versterken van eigenaarschap van het eigen leren is het versterken van de motivatie en de betrokkenheid van de leerlingen bij het leren. Bij motivatie kan onderscheid gemaakt worden tussen intrinsieke en extrinsieke motivatie. Volgens Ryan en Deci versterkt intrinsieke motivatie van leerlingen het willen leren meer dan bijvoorbeeld het leren voor cijfers, voor ouders of om de docent te plezieren (extrinsieke motivatie). Betrok-

kenheid bij het eigen leren omvat drie componenten: cognitieve, emotionele en gedragsmatige betrokkenheid. Hoe sterker de betrokkenheid is, hoe meer intrinsiek gemotiveerd een leerling is om dat thema te willen leren.

LEERDOELEN EN ZELFSTURING

Als een leerling gemotiveerd en betrokken is bij het thema, kan een leerling zelf leerdoelen bepalen. Leerdoelen zijn een belangrijk onderdeel van het ontwikkelen van eigenaarschap van leerlingen. Leerdoelen worden altijd in voor leerlingen begrijpbare taal geformuleerd. Zelfsturing ontstaat als een leerling weet wat zijn beginsituatie is en hoe hij naar de gewenste situatie kan komen. De basis voor zelfsturing vormen de executieve functies. Dit zijn cognitieve functies in het brein die de leerling in staat stelt (en ook onszelf) eerst te denken en dan pas te doen. Ze helpen om ons gedrag te organiseren, te beslissen en te kiezen en de aandacht goed te richten. Er zijn ook nu weer verschillende indelingen van executieve functies. Een bruikbare indeling staat in het handboek 'Leren leren' (Verstraete & Nijman, 2016): Denkvaardigheden (planning, organisatie, timemanagement, werkgeheugen, metacognitie). Gedragsregulerende vaardigheden (reactie-inhibitie, emotieregulatie, volgehouden aandacht, taakinitiatie, flexibiliteit, doelgericht doorzettingsvermogen).

Naast het beheersen van executieve functies moeten de leerlingen kunnen beschikken over verschillende leerstrategieën. Leerlingen moeten leren welke leerstrategie zij het beste kunnen hanteren om een bepaald leerdoel te bereiken. Om verschillende leerstrategieën te kunnen inzetten, is een uitdagende leeromgeving noodzakelijk. Het kunnen inzetten van een uitdagende leeromgeving door de school is een belangrijke voorwaarde voor het versterken van het eigenaarschap.

ZELFVERTROUWEN EN SELF-EFFICACY

Om zicht te hebben en te houden op het eigen (leer)proces is het noodzakelijk dat een leerling zelfvertrouwen heeft (*self-confidence*) en het vertrouwen heeft dat hij de leertaak ook daadwerkelijk tot een goed einde kan brengen (*self-efficacy*). Voor de school en de leraren is het belangrijk dat zij de juiste condities scheppen voor een

ideale leeromgeving (didactisch en pedagogisch), zodat leerlingen hun leerdoelen kunnen bereiken. Professionele ruimte en pedagogische sensitiviteit van leraren is een belangrijke voorwaarde. Ook het ontwikkelen van schoolse vaardigheden bij leerlingen (zoals sociaal-emotionele, communicatieve en cognitieve vaardigheden, taakgedrag, werkhouding, autonomie en zelfsturing) is een belangrijke taak voor leraren bij het versterken van eigenaarschap van de leerlingen.

MONITORING EN METACOGNITIE

Een belangrijk onderdeel bij meer eigenaarschap van leerlingen is het kunnen monitoren van het eigen leerproces en weten wanneer de gestelde leerdoelen bereikt zijn. Dat vraagt metacognitieve vaardigheden van de leerling en taakgerichte feedback van de leraren. Hattie (2013) onderscheidt drie fasen:

1. Wat heb ik tot nu toe gedaan/bereikt? (feedback)
2. Wat wil ik uiteindelijk precies bereiken en wanneer is dat voldoende? (feedup)
3. Wat moet ik doen om dat te bereiken? (feedforward)

Metacognitieve vaardigheden zijn essentieel om te kunnen zien wat goed ging en waarom en wat fout ging en waarom. Het ontwikkelen van metacognitieve vaardigheden is noodzakelijk bij het tot stand brengen van toekomstbestendig onderwijs.

DOORZETTINGSVERMOGEN

Tot slot is doorzettingsvermogen een belangrijke factor bij het versterken van eigenaarschap van leerlingen. Doorzettingsvermogen zorgt ervoor dat leerlingen hun leerdoelen willen behalen, controle hebben over hun leerproces, weten wanneer ze hulp moeten vragen en hoe zij obstakels kunnen overwinnen. Doorzettingsvermogen versterkt het zelfvertrouwen, *self-efficacy*, motivatie en betrokkenheid.

Het versterken van eigenaarschap van leerlingen voor het eigen leerproces is een ingewikkeld proces met veel, elkaar beïnvloedende factoren. Het vraagt van de school bijvoorbeeld dat zij weten hoe zij een veilige en samenwerkende, uitdagende leeromgeving kunnen bieden. Het vraagt van leraren dat zij inzicht hebben in de essentiële leerstof, leerlijnen, leerdoelen, toetsen en analyseren en evalueren

van resultaten van leerlingen, didactische en pedagogische kennis en vaardigheden en bijvoorbeeld het kunnen geven van taakgerichte feedback. Allemaal voorwaarden die nodig zijn om leerlingen ook daadwerkelijk, op een verantwoorde manier eigenaar te laten zijn van het eigen leerproces.

‘Doorzettingsvermogen is een belangrijke factor bij het versterken van eigenaarschap van leerlingen’

VERANTWOORD

In dit artikel probeer ik duidelijk te maken dat het versterken van eigenaarschap van leerlingen op een verantwoorde manier tot stand moet komen. Het is van belang om eerst de noodzakelijke voorwaarden op orde te brengen, zoals het inrichten van een rijke leeromgeving met goede, toegankelijke (digitale) informatiebronnen, een leerlingvolgsysteem dat de leerling inzicht geeft in de eigen onderwijsresultaten en leraren die beschikken over een breed arsenaal aan didactische (leer)strategieën en pedagogische sensitiviteit. Kirschner beschrijft een drietrapsprocedure om toekomstbestendig onderwijs te ontwikkelen. De eerste trap is het leggen van een stevig kennisfundament (taal, rekenen en informatievaardigheden), noodzakelijk om op voort te kunnen bouwen in de verdere loopbaan. Als tweede trap benoemt hij dat leerlingen het gevoel krijgen dat zij met wat zij geleerd hebben ook daadwerkelijk iets kunnen doen (kennis, vaardigheden en houding om in verschillende situaties het geleerde daadwerkelijk toe te passen) en de derde trap is zorgen dat leerlingen ook hogere orde denkvaardigheden ontwikkelen, zoals metacognitie, reflectie en samenwerken.

Wilt u meer lezen? ‘Leren voor de toekomst, uitdagingen voor het onderwijs’ neemt u mee in het ontwikkelen van uw toekomstbestendig onderwijs. ■

Myriam Lieskamp Onderwijsadvies

GEBRUIKTE LITERATUUR

- Hattie, J. (2013). *Leren zichtbaar maken*. Rotterdam: Bazalt Educatieve Uitgaven.
- Kirschner, P., A. (2017). *Het voorbereiden van leerlingen op (nog) niet bestaande banen*. Heerlen: Open Universiteit.
- Klein Hulse, A., & Berg van den, N. (2017). *Hoe kunnen docenten het eigenaarschap van leerlingen het het voortgezet onderwijs versterken?*. KR.180. Retrieved from www.kennisrotonde.nl website:
- Ros, A., Lieskamp, M., & Heldens, H. (2017). *Leren voor morgen, uitdagingen voor het onderwijs*. Huizen: Uitgeverij Pica.
- Verstraete, I., & Nijman, K. (2016). *Handboek leren leren*. Huizen: Uitgeverij Pica.